

ze niet. Er rijden sproeiwagens met een paar man er op, gemeentelijke vuilniswagens, lange rijen autobussen met de opvallende Belgische en Brabantse plaatsnamen hunner routes, rijtuigen, koetsen, landouwers, sulxies met een dravertje er voor. Velen zijn ook te voet, maar wie met een fiets langs die weg staat, is die fiets kwijt, de vordering is een kwestie van een seconde.

... Tussen de colonnes en door de auto's telkens gepasseerd, rijdt een stoomwals, die van alle kanten door Duitsers is beklommen. Er lopen Duitsers met volgeladen kinderwagens, en er zijn er zowaar, die zich met een vermoeid slingerbeen voortduwen op autopeds. Er is niet de minste orde meer. Niemand trekt zich van een ander iets aan. Wat voort kan, snort voort en passeert zo haastig mogelijk een kameraad te voet die niet meer kan of het troepje, dat langs de weg staat met een auto waar iets aan hapert.

... In de middag houden sommige colonnes rust, de wagens rijden een zijweg in. Daar, onder de bomen, gaan de soldaten liggen. Anderen stappen brutaal de tuintjes der huizen in, zetten zich op de tuinmeubels, kaarten of schaken, halen drinkwater, luieren en hangen.¹

Uit een rapport van een Arnhemmer, C. F. van Oosterhout, geschreven op donderdag 7 september:

'Sinds vorige week vrijdag gaat een vrijwel nimmer onderbroken en soms tot drie naast elkaar rijdende files aangedikte colonne Duits oorlogsmateriaal door Arnhem. Aanvankelijk reden de formaties kennelijk bijeen doch langzamerhand manifesteerde zich een steeds groter wordende mate van gebrek aan ordeijkheid. Wagens van allerlei legeronderdelen reden dooreen ... Het betrof in den beginne troepenonderdelen, die uit Parijs en onmiddellijke omgeving kwamen met als bestemming plaatsen achter de IJssel. In der haast was van alles meegevoerd, ook burgers. Verschillende vrouwen bevonden zich in de wagens. Maandag trof ik soldaten die uit België werden geëvacueerd. Ook hier verscheidene vrouwen en hele gezinnen van Rexisten. Ook kwamen met deze troepen mee Vlaamse nationaal-socialisten, die deel uitmaakten van Duitse militaire formaties. Alles ging richting Achterhoek en Twente² -

verder kwamen de troepen vooreerst niet. Het *Oberkommando der Wehrmacht* had namelijk opdracht gegeven, gedesorganiseerde eenheden en alleen of in kleine groepjes vluchtende Duitse militairen aan de Duitse grens tegen te houden; men wilde voorkomen dat de Duitse burgerbevolking te zien kreeg wat de Nederlandse zag.

Waar de in Nederland aangekomen militairen onder te brengen?

¹ Antoon Coolen: *Bevrijd vaderland* (1945), p. 130-31. ² C. F. van Oosterhout: Rapport, 7 sept. 1944, p. 1 (Doc II-59, a-12).